

Procházka, Vladimír

Zabrání majetku pro opuštění panství podle českých pozemkových knih 16. a 17. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1961, vol. 10, iss. C8, pp. [191]-204

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101859>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR PROCHÁZKA (Praha)

ZABRÁNÍ MAJETKU PRO OPUŠTĚNÍ PANSTVÍ PODLE ČESKÝCH POZEMKOVÝCH KNIH 16. A 17. STOLETÍ

I. Ve svých pracích o Valaších dotkl se J. Macůrek problému nemovitostí, které byly vrchností, jež pro zvýšení svých příjmů i rozšíření moci podporovaly valašskou kolonizaci, „k užítku dobytka valašského mocí odjaty“.¹ Tato otázka patří do širšího komplexu problematiky nástupu zemědělské velkovýroby a upevnění vrchnostenského velkostatku za utuženého poddanství,² „druhého nevolnictví“. Jsou to otázky, jimž dosud nebyl také věnován zasloužený zájem z hlediska srovnávacího, ač společenství problematiky zemí na východ od Labe a šíře i problematiky slovanských zemí po tom přímo volá.³ I v tomto směru tedy studium těchto otázek navazuje na dávné tendence bádání Macůrkova, nesoucí se k uplatnění pohledů na jedné straně slovanských, na druhé srovnávacích.

II. Zmíněný případ odnímání nemovitostí poddaným pro valašský dobytek patří do kategorie vyvlastňování poddaných. To se dělo bez náhrady, šlo-li o jejich prekaristickou držbu poskytující jen požívací právo, pokud nebyli zakoupeni, a s náhradou, ovšem při výměně často půdy horší kvality, pokud byli zakoupeni a měli k svým usedlostem požitkové vlastnictví.⁴ To byla forma nejběžnějšího mimoekonomického přinucení, vyplývající z nerovnoměrného postavení smluvních partnerů, z nichž jeden byl zároveň nositelem soudní a správní pravomoci, neboť vlastnické právo vrchností zahrnovalo nejen práva vrchního vlastníka podle učení o děleném vlastnictví, nýbrž i řadu oprávnění vyplývajících ze skutečnosti, že vrchnost byla zároveň nejnižším článkem státního aparátu. Moci takto usurpované v počátcích feudalismu používala pochopitelně po celou dobu jeho trvání k vlastnímu prospěchu a tyto násilné výměny půdy jsou jeho nejtypičtější formou, o níž existuje nepřehledná už literatura.⁵

III. Z právního hlediska daleko zajímavější je druhá kategorie titulů odnětí držby poddanému, zabránění majetku. Jsou to taxativně vypočtené případy, jež vrchnost sama stanovila jako legální kausy tohoto násilného zákroku. Pozemková vrchnost totiž ve feudálním státě zastává místo nejnižšího článku státní správy; při naprostém splývání jednotlivých mocí je zákonodárným, soudním a administrativním orgánem veřejného aparátu. Protože však její moc nad poddaným je bezprostřední a navíc i obecné předpisy vznikají činností tělesa složeného z pozemkových vrchností (zemský sněm), zatím co panovník, jenž jediný by byl mohl poddaného do jisté míry chránit, stojí od něho příliš vzdálen, je vrchnostenské patrimonium světem pro sebe. Vrchnost zde spravuje věci poddaného, judikuje o nich a stanoví obecné předpisy. V tom směru také předepisuje, za jakých podmínek propadá poddaný svým majetkem. *Zabránění majetku je tedy institucí vrchnostenského trestního práva. Toto konstatování je zvláště důležité i pro stanovení povahy vrchnostenského vlastnictví,*

jež přesahuje jeho soukromoprávní vytyčení. Kdyby vrchnost neměla jurisdikci, která dnes připadá státu, nemělo by její pozemkové vlastnictví obsah, jaký ve skutečnosti má. Vyzbrojena legislativním oprávněním, má pak pochopitelně ještě další cestu k rozšíření svého prospěchu formou rozhodování administrativního a soudního.

Prameny samy velmi dobře dokumentují, jak vydatně zde pozemková vrchnost uplatňovala svou libovůli a jak stále rozšiřovala okruh případů zabírání, vyhláshující za právo praxi pro ni co nejvýhodnější. Fakt, že nikdy nebyly tyto tituly za právo prosazeny všeobecně, je nejlepším důkazem živelné expanse pozemkové vrchnosti, zejména v období zostřeného poddanství. Na jedněch panstvích šlo rozšíření těchto trestněprávních skutkových podstat dále, na druhých méně daleko. Nucený prodej v případech špatného hospodaření, jenž poskytuje poddanému ekvivalent jeho majetku, je dokladem mírnější praxe. Jejím ozvukem jsou i hojně případy faktického neprovedení zabrání také při jiných titulech.

Jaký byl průběh historického vývoje, nelze zatím přesněji povědět. V době utuženého poddanství je nutno předpokládat rozšiřování konfiskačních titulů. Na druhé straně je známo, že typicky v období nejstarším, kolonizačním a pokoloniizačním, neplnění podmínek mělo následky velmi přísné.⁶ Nakolik v husitském období došlo k zmírnění záborové praxe, k níž se pak znovu vrací „druhé nevolnictví“, může objasnit až budoucí podrobný výzkum. Zároveň je jisté, že od zlomu 17. a 18. století se vyskytuje hodně případů postupu umírněnějšího. Zda se tu hlásí už osvětské proudy nebo jaké jsou jiné příčiny tohoto faktu, není zatím ještě zřejmé.

Zcela nepochybně při této mírnější praxi nejdůležitější roli hrál *hospodářský zájem vrchnosti*, snaha udržet hospodářství v provozu za každou cenu, případně i nedodržením vlastní trestní normy. Jak dalece se tento zřetel uplatňoval a jak dalece tu byly ve hře zvláštní podmínky jednotlivých panství, zejména i poměry politické, může také osvětlit až budoucí detailní význam lokální.

Zabraní majetku se týká v zásadě dvou předmětů: buď *celé usedlosti*, kdy mimo moment zisku vrchnosti se uplatňuje i řečený moment zájmu o provoz hospodářství, nebo jen *pohledávky na nemovitosti*, obvykle vybyvacího nebo dědického podílu, kdy provoz hospodářství je zajištěn a vrchnosti jde jen o zisk. Při záboru usedlosti se konfiskuje v podstatě toliko nemovitý majetek, movitosti se ponechávají stranou, často, zvláště při útěku, je starý hospodář vzal s sebou. To je způsob obvyklý i v jiných zemích.⁷ Se zabíráním majetku těsně souvisí i *nucený prodej nemovitosti*, jenž znamená rovněž odnětí usedlosti, avšak za plnou náhradu.

IV. Vrchnostenská jurisdikce vytvořila několik základních titulů zabraní majetku. Na prvním místě stojí odnětí pro *špatné hospodaření*, prováděné formou nuceného prodeje⁸ nebo vlastní konfiskace,⁹ často vedle neřádného hospodářství vůbec v souhlasu se starými kolonizačními způsoby z pouhého důvodu neplacení platů.¹⁰ Nejrozšířenějším titulem s ohledem na nedobré sociální poměry poddaných je přirozeně zabraní *pro opuštění panství*, námět tohoto příspěvku. Další tituly představuje *smůlnstvo a cizoložství*,¹¹ kdy významná skutková podstata křesťanské etiky byla výhodně zužitkována hrabivou feudalitou, *spáchání trestného činu*,¹² při němž zabraní bývá dodatkovým trestem majetkoprávní povahy k trestu hlavnímu, a konečně *nedodržení správních předpisů*, mezi nimi nejčastěji sňatek bez povolení.¹³ V praxi je pochopitelně možná kumulace několika titulů konfiskační sankce v jediném případě.¹⁴

Dosavadní literatura nevěnovala těmto titulům soustředěný zájem. Při výpočtech se dosud uvádějí obvykle vždy jen některé z nich.¹⁵ Podobně tomu bylo i v samotných některých obecně formulovaných předpisech pramenných.¹⁶

Zabírací tituly se odrážejí i v jiné oblasti omezení práv poddaných k půdě vrchností. Jestliže vrchnost ve sféře odúmrti resignuje na zabírání pozůstalosti, netýká se to právě některých případů těchto titulů. Jan Rudolf Tréka r. 1613 na smiřickém panství vylučuje vzdání se odúmrti při smilstvu nebo cizoložství, zběhnutí a uzavření sňatku bez souhlasu.¹⁷

V. Z konfiskačních titulů má největší význam zábor usedlosti pro opuštění panství. Je to titul jednak nejhojněji aplikovaný, jednak je to mimořádně významný doklad třídního boje, i když ovšem jeho nejnižší, nejpasivnější formy. Přitom, jak bylo právě nejnověji konstatováno, má zbláhání tuto funkci, jen pokud „spolupůsobilo v obecném boji potlačované třídy proti vykořisťovatelům a vyvěralo z ekonomických podmínek a nikoli osobních nálad“, neboť „je důležité, aby útěk byl opravdu protestem proti třídnímu násilí a nepřevládaly při něm motivy subjektivní, citové a pod., které někdy spolupůsobily“.¹⁸ Jestliže jako základní rys doby utuženého poddanství je zvyšování renty v úkonech,¹⁹ pak zbláhání je výrazem druhého konstituujícího rysu tohoto období, připoutávání poddaných k vrchnosti.²⁰ Nejnovější výzkum nám ukázal rozsah i formy tohoto zbláhání: Na pardubickém panství²¹ v druhé polovině 17. století v 78 ze 127 vsí zběhl alespoň jeden poddaný, ve 34 vsích 3 poddaní. Utíkali poddaní všech kategorií (sedláků 13,1%, chalupníků 10,6%, domkářů 12%), ze sedláků hlavně střední, většinou na jiná panství, domkáři do měst. Všichni brali s sebou inventář (potah je jeho nejceňnější částí), jeho část předtím rozprodávali v zimě a před prvním setím pak opouštěli své usedlosti. Při utíkání význačnou roli hrají odlišné místní podmínky. V Čechách bylo zbláhání méně přísně trestáno, na Moravě, kde byly nižší daně a menší náboženský útlak, zas neexistovaly význačné vnější předpoklady.²²

Zabrání majetku uprchlého nevyvěrala ze zemských zřízení,²³ zakládala se na obyčeji. Jen ojediněle se na obecný předpis odvolává zápis konkrétního záboru v pozemkových knihách.²⁴ Příslušný předpis mají i jednotlivé instrukce, např. č. 47 valdštejnské.²⁵ Jinde se výslovně mluví o sirotcích (čl. 32 Martinicovy a čl. 4 kapitulní instrukce).²⁶ U sirotek byla vrchnost dotčena především tím zkrácením svého prospěchu, že nenastoupili na jejich dvorech k povinné službě.²⁷ Charakteristicky tu čl. 16 chroustovické instrukce vyhrazuje rozhodnutí o jejich nárocích pánu.²⁸ A tak se pozemkové knihy hemží zápisy konfiskací;²⁹ někdy je zápis značně barvitý.³⁰

VI. Terminologicky se statek, z něhož hospodář utekl, nazýval „odběžným gruntem“.³¹ Podobně se mluví o „dluhu odběžném“³² nebo propadlá pohledávka je konfiskována jako „odběžné“.³³ V nejobecnější podobě se tak hovoří o „právu odběžném“.³⁴ Knihy zachovávají osobitou frazeologii, kterou zavedly instrukce: „z gruntův našich zběhli“ (čl. 47 komorní, čl. 11 kapitulní)³⁵ „vrchností svou se spravovati nechťeli“ (čl. 47 komorní).³⁶ Charakteristicky se druhé z nich užívá i na nedalekém od Pardubic panství morasickém.³⁷ Jinde se lakonicky připsuje k zabavovanému podílu: „toulá se“.³⁸

VII. Co do rozsahu a dosahu představuje titul zabrání pro opuštění panství ve srovnání s ostatními zabíracími tituly některé zvláštnosti. Především tu jde o poměr nemovitostí a movitostí při záboru. Kdežto všeobecně, jak bylo řečeno v odst. III, se konfiskují jen nemovitosti, pro útěk jsou *zabírány i movitosti*.³⁹ Zajímavý případ z panství Vraný z r. 1622 ukazuje, že k takovému záboru došlo i do datečně při dopadení kusů, jež uprchlík vzal s sebou.⁴⁰

Nejasné povahy je faktický dosah *ručení jiných osob za hospodáře*. Záruka rychtáře a jiných obyvatel vsi, že určitý rolník bude řádně hospodařit a tedy neuteče,⁴¹ je

zcela běžná, a ačkoli se tento fakt všeobecně konstatuje,⁴² nikde se literatura nevyrovnává se skutečností, že nedisponujeme žádnými pramennými údaji o tom, že by skutečně někdo byl potahován k odpovědnosti jak trestní, tak majetkové. V pozemkových knihách by se určitě takový postup zobrazil (např. formou zápisu dluhu z této pokuty na statku ručitele), takových dokladů však není. Zajištění pobytu hospodářem samotným je jistě problematické, i když se provádí někdy slavnostní formou přísahy.⁴³ Proti tomu reálný dosah má záruka vlastním životem, jsouc zároveň dokladem krajní krutosti feudální justice, i když např. v případě z r. 1598 z podbořského panství poddaný, jak se zdá, fakticky vyvázl.⁴⁴ Pokud však jde o rukojmí, zdá se, že podobně jako v případě ručení za pořádné hospodaření i při opuštění panství ručili jen za zajištění nového hospodáře.

Zabraný statek mohl uprchnuvší znovu zakoupit.⁴⁵ Za takových okolností se fiskální důvod zabírací praxe projevuje nejzřetelněji. Prameny nám ukazují, že statek kupovala i rodina utečence.⁴⁶ Zde trestní předpis poškozoval poddané nejvíce, neboť platil znovu i ti, z jejichž práce před útekem statek prosperoval a kteří tedy se aktivně podíleli na příjmu vrchnosti. Ačkoliv nepustili panství, byli postiženi; praxe se zde neřídila hlediskem ani minimální spravedlnosti, hrubě porušujíc zásady z mravního hlediska zcela přirozeně evidentní. Jinak návraty utečenců byly hojné; jejich označování přezdívkou „procházku“ způsobilo tak značné rozšíření tohoto příjmení u nás.^{46a}

VIII. Důvodem zběhnutí a na ně navazujícího zabrání je především *neúnosná situace hospodářská*,^{46b} jejíž tíže se se vzestupem „druhého nevolnictví“ stále zvětšuje. Tento důvod ovšem ze zápisů patrný není, poznamenávají se jen důvody jiné.

Z nich na nejpřednějším místě po bělohorské katastrofě,⁴⁷ která přinesla pro hutsitský národ násilný diktát cizí víry, jsou *důvody náboženské*. Lakonická poznámka „zběhli do Žitavy“⁴⁸ hovoří zcela zřetelně. Jinde se to praví výslovně,⁴⁹ případně se zápis i dovolává obecných předpisů proti náboženským exulantům.⁵⁰ Také pozdější návrat takového náboženského utečence neznamenal restauraci jeho práv;⁵¹ příslušnost k cizí ideologii, i když návratem odvolaná, nemohla tu zůstat bez trestu. S pohnutkami náboženskými patrně těsně souvisel i útek ke Švédům jako důvod zabrání.⁵²

Opuštění panství bývá v knihách konstatováno zjištěním o pobytu u jiné vrchnosti, zejména když sirotci se „nestavějí“ své vrchnosti.⁵³ Nejednou je tu důvodem provádění na jiné panství.⁵⁴

Kvalifikovaný titul vzniká spojením ještě nějakého jiného zabíracího titulu s titulem opuštění. Tak býval útek spojen se smilstvem⁵⁵ a trestným činem,⁵⁶ nejčastěji krádeží. Jak vrchnost rozšiřuje svévolně dopad titulu opuštění, ukazuje případ z panství Panenský Týnec z r. 1615, kde ačkoliv se nezjistil žádný z běžných titulů, náležitost se zabírá pro nezvěstnost;⁵⁷ jednou se konstatuje jako základ opatření třicetiletá taková doba.⁵⁸

IX. Proti těmto důvodům záboru stojí privilegované tituly neprovedení zabrání přes opuštění panství.

Předním z nich je *válečné zničení*. Jestliže totiž poškození došlo tak daleko, že zneumožňovalo hospodaření, pokládalo se za přirozené, že si poddaný dočasně hledal obživu jinde a pak se na grunt zas vrátil.⁵⁹ Na pardubickém panství např. bylo podle komorní relace z r. 1651 po skončení třicetileté války ve třech letech takto navraceno 300 statků.⁶⁰ Když však škoda nebyla velká, vrchnost usedlost zabrala;⁶¹ v posouzení tohoto rozsahu bylo ovšem její kritérium značně neomezené.

Mírněji bylo posuzováno také *naverbování na vojnu*, kdy se nezabíralo.⁶² Pozemkové knihy potvrzují tento názor dokladem jen ojedinelým.⁶³

Dalším případem je vyhovění nárokům rodiny uprchlého. *Pokračování v hospodaření přes odchod otce rodiny* je pro feudála velmi důležité, a proto nemá zájmu na zabránění. Podle poměrů na jednotlivých panstvích bude pak možno detailním výzkumem zjistit, zda tu jde o skutečný titul ponechání či pouhou nutnost v nedostatku jiného hospodáře, jemuž by konfiskát bylo možno prodat. Hospodaření zanechané ženy není však nehojné.⁶⁴ Jindy se jako správce až do vzrůstu sirotků jmenuje příbuzný utěcence.⁶⁵ Odlišná je situace pouhých pohledávek. Kdežto v případech celé usedlosti musilo vrchnosti jít především o zajištění plynulého provozu, zde tento zájem neexistuje a vrchnost, která nechce dobrovolně uznat legalitu nároku rodiny, má možnost vydat předpis jiný či bez předpisu vykonávat zabírací praxi. Z nejstarší české pozemkové knihy⁶⁶ víme, že podíly se nezabavovaly v případech nepřítomnosti.⁶⁷ Také např. zápis z r. 1650 z litomyšlského panství, kde podíl dítěte, jež matka odvedla, se nezabírá,⁶⁸ nasvědčuje, že aspoň někde se uznávala zákonnost nároku. Podobně je tomu v případě uznání možnosti vyplatit podíl aspoň v případě potřeby.⁶⁹ Většinou však asi, jak o tom bude v odst. XII, bylo rozhodnutí těchto situací minimálně dáno vrchnosti alespoň do volného uvážení. Jsou ovšem po ruce doklady zachovávání dílu sirotkům.⁷⁰ Ze záboru sirotky výslovně vyňal čl. 5 pardubické dědické instr. a čl. 23 komorní dědické instr.^{70a}

X. Pro zabírání majetku při opuštění panství má mimořádný význam právní úprava propuštění. Jestliže i při něm se zabíralo, nešlo tu o uplatnění trestně-právního titulu, nýbrž o prosté využívání závislostního poměru. Přitom předmětem není zabránění statku (odcházející přirozeně přestává být hospodářem), nýbrž jde jen o podíly na nemovitosti. Materiální zájem vrchnosti není tedy tak značný.

Jak se ukázalo, bylo získání výhostu po celé 16. století pouhou formalitou; zvláště pro chudou drobnou šlechtu znamenalo významný finanční přínos („koláč“) a na královských statecích nebyl zatím nalezen případ, kdy by žádost o výhost byla odmítnuta.⁷¹ Zejména propuštění za účelem sňatku bývá vzájemnou úsluhou feudálů sobě navzájem formou „přímluvných listů“.⁷²

V zásadě tedy všeobecně *výhostní list zachovává právo na pohledávku*.⁷³ Jeho nedostatek se zdůrazňuje jako titul automatického zabránění.⁷⁴ V nejistotě se vyžaduje předložení takového listu.⁷⁵ Zajímavý je jeden doklad z p. Kšely z r. 1680, kde poddaná byla propuštěna z poddanství, avšak přijetím jiného poddanství svůj nárok ztratila;⁷⁶ její právo bylo zřejmě vázáno na další pobyt u původní vrchnosti, i když z poddanského svazku byla vymaněna.

V jiných a velmi četných případech však *propuštění z poddanství se spojovalo s odepsáním nároku bývalého poddaného na prospěch vrchnosti*. Ta poddaného sice propouštěla, ale vydírala na něm majetkové výhody pro sebe.⁷⁷ V pozemkových knihách je hojně zápisů tohoto druhu,⁷⁸ často samozřejmě v souvislosti se sňatkem.⁷⁹ Někdy se nezabral podíl celý, nýbrž jen jeho část, podle možnosti pochopitelně co největší.⁸⁰ Ponechání části se zdůrazňuje jako zvláštní milost r. 1583 na ledečském panství z ohledu na bídu propuštěné a jejího dítěte.⁸¹

Ojedinele v pražském obvodu se nárok propuštěného převádí na vlastníka gruntu.⁸²

XI. Mnohdy se nemovitost uprchlého hospodáře nezabrala rovnou. Tu jde o případy zabránění odloženého. Zejména tam, *kde nebylo dost dalších uchazečů, nutil materiální zájem vrchnost, aby se snažila získat hospodáře zpět*. Proto po určitou dobu jim grunt zůstal rezervován.⁸³

Pozemkové knihy mají řadu zápisů svědčících o existenci určité doby, po níž se se zábořem čekalo.⁸⁴ Poddaný je proto nejdříve napomenut k návratu,⁸⁵ někdy po několikráte.⁸⁶ Faktu čekání nasvědčuje, jestliže se konfiskace provede až po smrti

uprehnúvšeho.⁸⁷ Jindy se dává určitá lhůta. Podle čl. 21 Griespekovy instrukce to je v případě sirotků pouhá doba čtvrtroku,⁸⁸ podle čl. 42 komorní instrukce 3 roky.⁸⁹ Mšecká vídeňská instrukce stanovila v čl. 21 a 24 při „vandru“ a násilném vzetí na vojnu čekací lhůtu 3 roky.⁹⁰ Z konkrétního materiálu knih známe z panství průho-nického pro normálního rolníka takovou lhůtu dvouletou.⁹¹ O praxi odloženého záboru svědčí fakt, že v zápisech se přímo počítá s možností návratu a *zábor pohledávky se provádí jako prozatímní*.⁹² S poddaným se často o takový návrat vyjednávalo. Z panství Horní Čerekev existuje v pozemkové knize poznámka, že bývalý hospodář slíbil se vrátit.⁹³ Krátce trvající zběhnutí a potomní návrat nepřivozují v právních poměrech změnu, nehodnotí se jako opuštění panství.⁹⁴

Formou prozatímního záboru je i *dočasně brání ročních splátek*. Tento postup se zakládá na běžném způsobu dlouhodobého splácení při prodeji. Vrchnost bere jednotlivé roční obnosy a vyhlídkou na možnost brání zbyvajících láká uprchlíka zpět. Doloženo je to však jen jako výjimka, totiž z panství všeliského.⁹⁵

XII. Významnou kapitolou dějin konfiskací majetku pro opuštění vrchnosti je odpuštění výkonu zabránání z milosti. Pozemkové knihy obsahují velmi hojné jeho doklady.⁹⁶ Zřejmý je důvod tohoto postupu tam, kde šlo o významné poslání ideové, získání poddaného pro katolictví.⁹⁷ Jinak ojedinělé případy lze jistě vysvětlit tím, že se tak na jedné straně vyhovuje požadavkům křesťanské ideologie, na druhé že se tak vrchnost snaží o líbivou politiku. V době, kdy přes všechny zákazy pohyb obyvatelstva ilegálními cestami je hojný, taková „dobrá pověst“ vrchnosti znamená mocné lákadlo a tak způsobený příliv nových poddaných pána obohacuje. V případě sirotků odpuštění znamená zisk dělných rukou (služba sirotků).⁹⁸ Ke konci 17. století tato praxe omilostňování sílí.⁹⁹ Množí se případy, kdy se *nezabírá rovnou, nýbrž věc se nechává „při milostivé vůli“ vrchnosti*,¹⁰⁰ známé ovšem i ze století předešlého.¹⁰¹ Někdy se tak výslovně děje na přímluvu,¹⁰² jindy se slibuje budoucí konkrétní dohoda.¹⁰³ Někde (a zvláště aktuální je to u komorních dominií) bylo rozhodnutí dáno do rukou hejtmana panství.¹⁰⁴ Jinak je známa i praxe zabránání jedné a omilostnění druhé části pohledávky.¹⁰⁵

Od poloviny 17. století je tato umírněná praxe zachycena i obecnými předpisy instrukcí i knih.¹⁰⁶ Nejdříve čl. 19 valdštýnské dědické instr. přísliboval vrácení majetku navrátilivšímu se zběhlému poddanému a komorní dědická instr. dovolovala v čl. 21, aby o to žádal, navrátil-li se do tří let. Podle čl. 19 vlašimské se nezabíralo tomu, kdo vstoupil do vojska za pobytu na panství, nikoli při zběhnutí (čl. 20). Jinak se zavádí zábor půdy utečenců po „rebelii“ r. 1618 ve dvou třetinách vrchností, v osmině záduší a osmině chudým (čl. 1 hlubocké nápadní instr., čl. 13 mšecké Kuserovy, čl. 14 skočické, kumburské pozemkové knihy), jestliže se naverbovaný voják po 12 nebo 15 letech nevrátí, jeho příbuzným se postupují dvě třetiny (čl. 2 hlubocké, čl. 14 mšecké, čl. 14 skočické — ale i zde se dává možnost jiné, lepší ještě úpravy z milosti, uv. knihy), po běžném uprchlíkovi se zabírá až po 15 letech (čl. 3 hlubocké, čl. 15 mšecké, čl. 16 skočické, kde navíc „mil. vrchnost z pouhé milosti buď všecko nebo aspoň díl zase dáti může“, uv. knihy). Zvýhodněny jsou zejména také děti, vdovy a sirotci. Čl. 18 komorní instr. dědické dával dětem možnost žádat o díl. Podle čl. 1 mšecké instr. vídeňské dostávala vdova zběhlého zpět věno, podle čl. 2, děti dědily po jiných příbuzných zběhlého otce (předtím stejně tak ustanovil čl. 18 komorní děd.), podle čl. 22 po zběhlém sirotku dědí ostatní sirotci. Po zběhlém dítěti přikazuje proti tomu výslovně zábor čl. 17 vlašimské instr.

Od poloviny 17. století je tato umírněná praxe zachycena i obecnými předpisy instrukcí i knih.¹⁰⁶ Nejdříve čl. 19 valdštýnské dědické instr. přísliboval vrácení

majetku navrativšimu se zběhlému poddanému a komorní dědická instr. dovolovala v čl. 21, aby o to žádal, navrátil-li se do tří let. Podle čl. 19 vlašimské se nezabíralo tomu, kdo vstoupil do vojska za pobytu na panství, nikoli při zběhnutí (čl. 20). Jinak se zavádí zábor půdy utečenců po „rebelii“ r. 1618 ve dvou třetinách vrchností, v osmině záduší a osmině chudým (čl. 1 hlubocké nápadní instr., čl. 13 mšecké Kuserovy, čl. 14 skočické, kumburské pozemkové knihy), jestliže se naverbovaný voják po 12 nebo 15 letech nevrátí, jeho příbuzným se postupují dvě třetiny (čl. 2 hlubocké, čl. 14 mšecké, čl. 14 skočické — ale i zde se dává možnost jiné, lepší ještě úpravy z milosti, uv. knihy), po běžném uprchlíkovi se zabírá až po 15 letech (čl. 3 hlubocké, čl. 15 mšecké, čl. 16 skočické, kde navíc „mil. vrchnost z pouhé milosti buď všecko nebo aspoň díl zase dáti může“, uv. knihy). Zvýhodněny jsou zejména také děti, vdovy a sirotci. Čl. 18 komorní instr. dědické dával dětem možnost žádat o díl. Podle čl. 1 mšecké instr. vídeňské dostávala vdova zběhlého zpět věno, podle čl. 2 děti dědily po jiných příbuzných zběhlého otce (předtím stejně tak ustanovil čl. 18 komorní děd.), podle čl. 22 po zběhlém sirotku dědí ostatní sirotci. Po zběhlém dítěti příkazuje proti tomu vyslovně zábor čl. 17 vlašimské instr.

Tím i zejména co do rodin je dán průchod některé části praxe starší. Řada rolníků nepochybně totiž vždy utíkala bez členů rodiny v důvěře, že *vrchnost ponechá jejich rodinám aspoň část majetku*, především k výchově dětí.¹⁰⁷ Tato naděje byla do jisté míry oprávněná, neboť nejednou vrchnost opravdu tak činila a při zápise se v tom případě věc vyslovně podává jí „na vůli“.¹⁰⁸ Z lanškrounského panství máme z r. 1542 doklad, že při konfiskačním prodeji manželce uteklého zůstal výměnek.¹⁰⁹ Statek mohl být také z milosti věnován bratru¹¹⁰ nebo jinému příbuznému.¹¹¹ Většinou ovšem materiální prospěch ubil jakoukoli myšlenku prosté lidskosti.

Zkratky

- AA — Arcibiskupský archiv, Praha
- AC — Archiv Český, Praha od 1840
- ANM — Archiv Národního musea, Praha
- AK — Archiv kapitulní, Praha
- fd. — fond
- chal. — chalupa
- instr. — instrukce
- MA — městský archiv
- mč. — městečko
- p. — panství
- PK — fond pozemkových knih býv. Archivu země České, nyní ve stadiu postupné decentralisace
- pk. — pozemková kniha
- st. — statek
- StA — státní archiv
- v. — vesnice

Poznámky

¹ J. Macůrek, Svědectví poddaných a jejich význam pro poznání východomoravského lidu v 16. a počátkem 17. století, Valašsko 5, Brno 1956, 146.

² K tomuto termínu a některým novým pohledům srov. K. Tymieniecki, W sprawie powstania zastrzonego poddaństwa w Polsce i Europie środkowej, Roczniki historyczne 24, Poznań 1958, 283 ad.

³ Možnosti srovnávacího studia slovanského pro toto období nadhodil na právněhistorické konferenci v Praze 20. června 1957 M. Doležal (srov. Právněhistorické studie 4, Praha 1958, 311).

⁴ K tomu nyní přehledně VI. Procházka, Příspěvky k dějinám pozemkového práva na území ČSR do r. 1848, rozmnož., Praha 1959, zejm. 23 ad.

⁵ Shrnutí např. R. Schröder, Lehrbuch d. deutschen Rechtsgeschichte, Berlin—Leipzig 1922, II 883, u nás o odsadě např. K. Krofta, Dějiny selského stavu, Praha 1949, 221.

⁶ Štítný v Knížkách šesterych 159 pokládá zabránění odběžného zboží za normální (k tomu B. Šindelář, K otázce zběhlých poddaných u nás, Čas. Spol. přátel starožitností 57, Praha 1949, 164).

⁷ F. Lütge, Die bayerische Grundherrschaft, Stuttgart 1949, 48.

⁸ PK Slaný 236, str. 38 (1627), v. Kokovice, p. Vraný: Její M. urozená paní Barbora Gerstorová z Eliš a Egsberku u na Kokovicích prodati jest ráčila po někdy Jiříkovi Nejedlým neboštíkovi pozůstalú(!) (vida, že pozůstalá po něm vdova Lidmila práva již déle by na ní bejti nemohla) Vítovi Židovi z Ouhořic.

⁹ PK Chlumeč 3009, f 287a (1691), v. Nepolisy, p. Chlumeč: Martin Kopecký, nechtíce skrze svou nedbalost a šibalství žádné dobré hospodářství vésti, povinností svých, jak na něho sluší a náleží, vybejvati, nýbrž raději co ve statku a potahu a obilí bylo, to vše semo tamo rozstrkal a rozprodal, takže přinucen z toho gruntu propuštěn býti musel, na jehožto místo zase za hospodáře dosazen jest Jiřík Kryštůfek.

¹⁰ AMP 5626, f O 3ab (1606), Petr Zbyněk z Letošic: Pakli by tomu dosti nečinil a nečinili a kterého roku takového platu nedal a nedali, aby ouředníci nynější neb budoucí v tejš(!) dvůr i všecky grundy se vším jich příslušenstvím sami mocí svou na místě a k ruce chudých lidí v oznámeném špitále přebývajících (tj. vrchnosti) mohli se uvázati a zvésti do téhož dvora, jeho užívati tak dlouho, dokavadž by takového ouroku a platu nezaplátili, bez všelijaké jeho pana Petra Zbyňka a neb dědicův jeho a každého člověka překážky.

¹¹ PK Louny 1338, f 91a (1630), v. a p. Pan. Týnec, Jan Doktor na st. po Janu Řehořském: že pak Regina, matka nadepsaných sirotkův Jana a Kateřiny, v svém vdovství nepoctivě se živila a smilně živa byla, takovejeh 16 ss. 40 gr. k velebnému konventu propadla.

¹² AK XXIX, f 189a (pol. 16. st.), v. Třeboušice: sirotek nebožtíka Jíry Nováka Václav, ten učinivše mord a zabivše lotrovsky ženu téhotnou, vyloudiv ji před jedenácti lety, pryč ušel.

¹³ PK Slaný 172, f 1a (1600), v. a p. Bilichov, stat. Jakuba Nedvěda: ... s Annou sestrou jeho, která se léta 1600 z Bilichova na Žerotín za jednoho pacholka ovtáčkého bez vědomí vrchnosti vdala a spravedlnost svou potratila.

¹⁴ StA Pátek, RLA, pk. Ledčice, p. Roudnice, f 56a (1612), Jakub Oves koupil novákovský grunt: A poněvadž sou se Anna Novačka i Václav, syn její, proti vůli Boží i vrchnosti své zle a nepříkladně chovali, ona Anna, jsouc vdovou, s pacholkem zavřena v komoře prve nežli zasnoubena a s ním oddána byla, a on Václav, syn její, nad Jeho milostí Pánem zradil, s kurvou ušel a proti jisté záповědi Jeho milosti Páně s ní se oddati dal a potom přišedše, z téhož gruntu kradmo ovce bral a prodával. Z těch přitín vejš poznamenaných spravedlnosti své při témž gruntu se zbavití a Jeho milosti Pánu propadli, takže tu nic víceji nemají.

¹⁵ Fr. Červínek, Jak rozumět platebnímu systému v registrech purkrechtních, Vlastivěd. věst. mov. 1, Brno 1946, uvádí zběhnutí, trestání a nemanželské mateřství.

¹⁶ AMP 2048, f 74b (zal. 1617), registra kapitulní: (Kteří) by lidé poddaní neb sirotci naši pro své zlé chování poctivosti své potratili, (vrchnosti) svou se spravovati nechtěli neb z gruntův zběhli, ti netoliko žádné(ho) nřápadu, ale ni svejch vlastních spravedlností užítí nemají.

¹⁷ AČ XXII 519.

¹⁸ M. Toegel, Zbíhání poddaných na pardubickém v druhé polovině 17. století, Sborník hist. 7, Praha 1960, 191, též p. 2; 217 o momentu nebezpečí, 218 o zbíhání v rámci jednoho panství. O toulavosti a snaze o lehčí život Šindelář, K ot. zběhlých podd. 165. O osobním momentu i A. Míka, Poddaný lid Čechách v první polovině 16. století, Praha 1960, 285.

¹⁹ A. Míka, Problém počátku nevolnictví v Čechách, Čs. čas. hist. 5, Praha 1957, 232.

²⁰ Toegel, Zbíhání 192.

²¹ Tamtéž 213—219. Nelze souhlasit s míněním, že by zmenšení útěků okolo r. 1680 bylo důsledkem zostředěného dozoru (215); spíše poddaní očekávali zlepšení a proto dočasně nezbíhali. Stejně odůvodnění menšího počtu zběhnutí v okolí dvorů přivyknutím robotě (216) je na po- váženou.

²² Šindelář, K ot. zběhlých podd. 174—175.

²³ Zemská zřízení upravovala jen konfliktní situace mezi vrchnostmi, ne věci vyhrazené jurisdikci patrimoniální.

²⁴ StA Děčín, KB 3, f 13a (1573), v. Černá, p. Krásné Březno, Simon Anderses kupuje statek uprchlého Paula Krauseho.

²⁵ AČ XXII 226.

²⁶ AČ XXIII 162 a XXII 567.

²⁷ J. Tlapák, Purkrecht a odumrtí na tloskovském panství v době předbělohorské, Sbor. vlastivěd. prací z Podblanicka 2, Praha 1958, 52.

²⁸ AČ XXIII 154.

²⁹ PK Klatovy 241, str. 453 (1658), v. Javoro, p. Klenovec, chalupa slove Na drnu: Vynašla se pustá po Jukubovi Vráném zběhlém, zůstává z též chalupy do důchodu vyplatiti 6 ss. 11 gr. ročně po 1 s. — PK Chlumec 112, f 3b (1690), v. Radovesnice, p. Poděbrady, st. Matěje Pospíšila: Tomáše syna, již od mnoha lety (!) s panství zběhl... Tomáše pak nápad od J. M. Cís. důchodu připsati se musí.

³⁰ PK Slaný 172, f 28a (1613), v. a p. Bilichov: Petr Kolář, jsouce pro své některé vejstupky proti vrchnosti spáchané na Cítolibi do vězení dán, z toho jest se vylamal a přísedši do Bilichova, své věci jest pobral a s Annou, manželkou svou, též s 3 dcerami jest utekl.

³¹ PK Nejv. purkrabství I, f 28a (1586), v. Ruzyně, st. blichovský. PK Žlutice 2618, str. 181 (1630), v. Veliká Vrbice, p. Libkovice, st. řepíkovský Tomáše Suchého.

³² PK Čes. Budějovice 1649, f 38a (1636) v. Homoly, p. Černodub.

³³ StA Pátek, RLA, pk. Morašice, f 180b (1580), v. Lány, st. Jana Havlíčka.

³⁴ PK Kostelec n. Čern. Lesy 4, f 195a (1683), v. Lstiboř, Ondřej Máša po otcí Václavovi: Právem odbězným 12 ss., co Mil. Kníž. ad 1700 připsáno.

³⁵ AČ XXII 392 a 548.

³⁶ AČ XXII 392.

³⁷ StA Pátek, fd. RLA, pk. Morašice, f 56a (1590): Matěj jinak příjmím Machalítkový (!) . . . přeč (!) utekl své vůle užívajíc, pánem se nespravuje; téměř doslova stejně f 221a (1592); f 228b (1594), Petr Šimon: ušel, spravedlivosti své vodběhl a své vůle užívá.

³⁸ PK Lanškroun IX, f 110a (1639), v. Výprachtice, Háta po neb. Jírovi Šimonovi: toulá se ode 2 let.

³⁹ ANM, F 154, pk. Pardubice — p. 3, f 33b (1509), v. Bezděkov, Jan Hlávka přejímá st. uprchlého Jíry, syna Havlova: Item svršky všecky, kteréž tu ostaly jsú i dobytek, to vše Hlávkoví puštěno jest krom šatů ložních a chodících, ty ženě Jiříkově puštěny jsú a husí mladých III.

⁴⁰ PK Slaný 236, str. 129, v. Kokovice, p. Vraný, Matouš Hruška: požádati dal, aby po rodičích mohl týž statek užítí. . . on z téhož statku (obořivše díl krovu) utekl, vše odvezl, odehnal, však jsouc něco dobytku v Tatcích poznáno, zapovědino a mezi obojí vrchnost smluveno.

⁴¹ Z archivu chrudimského I A 11, 85 (Č. Florián, Záruka nesebhnutí s gruntu, Čas. pro děj. venkova 9, Praha 1922, 234): Léta 1652 4. Aprilis Vít Semenec, jsouce do vězení šatlavního dán proto, že svývolně na cizí grunty sedati chtěl, Bartoloměje Králíčka a Jiřího Boukala rukojmě zavedl, že se do smrti bez vědomosti J. M. C. pana rychtáře, pánův jinam dáti nechce a nedá.

⁴² Toegel, Zbíhání 221.

⁴³ J. Valchář, Uhlříd dán na přísahu, že z chalupy neujde 1. 1639, Čas. pro děj. venkova 10, Praha 1923, 124.

⁴⁴ PK Bechyně 2, str. 171, v. Držkrajov, p. Opařany: Jan Buškův z téhož gruntu beze vsí příčiny utekl a zradil a prvotně na sebe zápis učinil, jestliže by se toho dopustil a z gruntu zběhl, tehdy beze vsí milosti aby byl katom trestán.

⁴⁵ PK Kostelec n. Čern. Lesy 229, f 424b, v. Hradec, p. Kom. Hrádek: 1629 kupuje Adam Křepelka po uteklém Janu Propastském, 1640 Propastský znovu kupuje svůj st. od Křepelky. — PK Přestice 212, str. 77a (1673), v. Košín, p. Červ. Poříčí: Hans Jicha von Koschin den Hoff daselbst Hrabowsky genant, so gnadiger Herrschaft gehörig und obgem. Jicha von ungefahr 24 Jahr. von gnädiger Herrschaft verliehen.

⁴⁶ PK Slaný 176, f 137b (1628), v. Dřínov, p. Vraný: Mandelína Papešová koupila statek po ujití Jana sedláka, manžela svého, sobě a dceři své od Jeho Mil. Pána. — PK Kostelec n. Čern. Lesy 2, f 128a, (1562), Martin Koucký po otcí.

^{46a} Vl. Procházka, Příjmení „Procházka“ jako označení navrátilivšího se zběhlého poddaného, Naše řeč 41, Praha 1958, 111-2.

^{46b} Z jiného materiálu než pozemkových knih vyplývá, že se utíkalo z předlužených usedlostí (O. Placht, Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.—18. století, Praha 1957, 10; J. Válka, Sociální poměry na uherskobrodském panství v 17. stol., Čas. Maticе morav. 71, Brno 1952, 243), v dobách zdražení (Placht, Lidnatost 133), před šikanami úředníků (Míka, Podd. lid 285); běžné jsou i útěky v rámci jednoho panství (Toegel, Zbíhání 218), jinak značnou roli hraje blízkost hranice (Válka, Soc. poměry 243).

⁴⁷ Toegel, Zbíhání 209.

⁴⁸ PK Chlumec 3008, f 207a (1690), v. Lužec, sirotci Jana Morávka Jan, Matěj a Anna.

⁴⁹ AMP 2048, f 17a (1628) reg. kapitulní, v. Hostouň: Tomáš Vrbskej A° 1628 24. Octob. ujal krěmu, z kteréž Ondra Kyrouskej zběhl, nechťic bejtí katolickým, za 350 ss.

⁵⁰ PK Kut. Hora 200, f 93a (1643), v. Perštejnec, p. jezuitské: Eliáše Knaura manželka...

pro náboženství odsud jest ušla, že ta vinice jakožto po emigrantovi držiteli gruntův jest připadla, a že po ní zůstavící (!) syni ani tu vinici děditi, ani jinými svjž podíl podle patentu darovati nemůže (!).

⁵¹ PK Jílové 42, f 105a (1642), v. Zvole: NB. A° 1642 tuto se potahoval Jan Starý, že by na tom gruntu spravedlnost, byvši prve gruntu toho v držení, jmel míti, však se vynašlo z správy lidí hodnověrných, že jest pro náboženství léta 1625 i s potahem a co vzíti a uhnati mohl, pryč utekl, tudý tou (!) spravedlnost na vrchnost vypsána byla.

⁵² StA Pátek, fd. Mělník, pk. Čechelice-Přivory, f 1a (1656), v. Čechelice, zábor peněz Jiřího Klandta, „který svévolně mezi švédské vojáky ušel“, na st. bratra Jakuba.

⁵³ StA Pátek, fd. RLA, Pk. Vys. Chlumeck, f 677a (1608), v. Mokřany, Jan a Anna Brčkovi: poněvadž ti oba siroteci nikdy se nepostavují a na cizích gruntech zůstávají bez povolení.

⁵⁴ StA Pátek, fd. RLA, pk. Libkovice, p. Roudnice, f 11a (1583), Matěj Pařízek se přiznal k vdově po Petru Jiráskovi: Třetí pak Lída, ta na grundy pánův Sekerkův se jest vdala a propuštěna nejni, náležející jí 70 a do důchodův odoumrtí 140 ss. (za dva předemřelé sirotky) náleží. — Podobně PK Podbořany 1393, f 125a (1597), mč. a p. Maštov.

⁵⁵ PK Lovosice 301, f 59a (1601), v. Úpohlavý, p. Čížkovice, st. Vojtěcha Čejky: Co se dotejče Marianny, sestry jeho druh, ta jest z gruntův zběhla a dopustila se, spravedlnost její při vůli Její Milosti Kněžny pozůstává. — MA Kut. Hora, pk. z r. 1615, (1672), v. Poličany, Eva, sestřence Mart. Skoupského: jak pro přičinu zmrhání jejího, i také nad vrchností zrazení a z gruntův zběhnutí.

⁵⁶ StA Třeboň, fd. N. Hradý 4810, pk Ic, f 4a (1593), mč. N. Hradý: Belfi tesař ukradl ve mlýně nějaké pytle žita nějakému sedlákovi a utekl; 9b (1595) pokus vraždy a útěk.

⁵⁷ PK Louny 1338, f 126b (1630), Anna, vdova po Duchkovi Sedláčkovi: aniž o tej zmínka nejni, kam se poděla, zda by umřela, čili takovou spravedlnost prodala, anebo proti pánu Bohu živa byla a o svou spravedlnost sama se připraví (!), žádné zmínky se neděje, protož i těch 99 ss. velebný konvent přijal.

⁵⁸ AK XXIX, f 177a (polovina 16. st.), v. Přílepy: Siroteci nebožtíka Hřebíčka kováře Lucie, druhé jmenovati neumějí. Lucia jest vdána v Praze. Statech (!) jejich VI ss., ty leží na právě okolo třiceti let. Jest jim (tj. obecní samosprávě) poručeno, aby ty peníze o svátcích sv. dušních pánu přinesli.

⁵⁹ PK Slaný 176, f 134a (po 1636), v. Dřínov, p. Vraný: Poněvadž Štěpán Stehlík pro nelibé obtížnosti vojenské na statku svém obstáti nemohl, nýbrž kde by mohl s dětmi svými kus chleba mezi dobrými, poctivými lidmi míti, se uchýlil. Vřak když Pán Bůh milosrdný zase nám pokoje S° propůjčiti ráčil, zase sám dobrovolně k živnosti své, do konce zpustlé, zbořené a popaléne najíti se dal. — StA Pátek, fd. RLA, pk. Lednice, p. Roudnice, f 57b (1629): Vyplativše Jiřík Holík na týž grunt 28 ss. a nemaje žádné ochrany od vrchnosti, jsa do konce od soldátův zplundrovaný, z téhož gruntu pryč ujíti musel.

⁶⁰ Toegel, Zbřhání 207.

⁶¹ PK Brandýs 3, f 154 IIb (1684), Nová ves: Zběhnouce Matěj Koudelka beze vší přičiny z toho gruntu, toliko že skrze march lidu saského do nějaké škody přišel.

⁶² Toegel, Zbřhání 129.

⁶³ PK Louny 1338, f 129b—130a (1690), v. a p. Pan. Týnec: Řehoř Dlouhý... nad ním (tj. otcem) i nad svými dítkami se zapomenou na vojnu se dal, zase takového svého gruntu se ujal.

⁶⁴ AMP 2911, f 95a (1565), v. Hloubětín: Jana, žena Štěpána, zběhlého křemáre, gruntu vnuče Anně a jejímu muži Šandovi odkázala.

⁶⁵ PK Bělá 13, f 53a (1592), v. a p. Skalsko, rychtář Martin Koutský po bratru Jírovi, „kterýž gruntuov panských, opustiv manželku a dítka, s nefádnou ženou zběhl“, s povinností zaplatit dlhu: Statku pak toho aby zouplna užíval a jej opatroval, opravoval a zlepřoval až do let Bartoně, syna Jírova, kterýž tou po otcí zůstal.

⁶⁶ Vl. Procházka, Nejstarší česká vesnická pozemková kniha, Čas. Spol. přátel starožitností 48, Praha 1960, 81-83.

⁶⁷ ANM, F 265, pk. Zitenice, f 80a (1540), st. Matěje Hrušky: A jestliže by se Markéta dcera nebožtíka Kouby (Hrušky) nalezla a chtěla jakou spravedlnost podle jiných seste (!) míti, tehdy svrchupřsaný Matěj Hruška takovou její spravedlnost, ač měla-li by kterou, zapisuje a zavazuje na vinici své, kteráž má pod tímto právem.

⁶⁸ PK Litomyřl 3, f 971a, v. Semanín, rychta Václ. Kyndla, macecha Zuzana: Anně, dceři její, která s touž matkou svou vlastní v maličkosti odešla, pokudž se najde a to sobě objedná, náležeti bude 64 ss. 44 gr.

⁶⁹ PK Jaroměř 207, f 104b (1619), v. Jasenná, p. Smřice: Adamovi, synu vlastnímu zběhlého Arnošta, když by toho potřeboval, týž kupující složiti má 10 ss., kdyby pak umřel, to při živnosti zůstati má.

⁷⁰ PK Hostinné 2992, f 222b (1592), v. Olešnice, p. N. Zámky, sir. po Creugelovi Reybstirnovi: hinder den Gerichten zu Öls bei anderen Weisen Gelden verbleiben lassen.

^{70a} AČ XXIII 260 a 280.

⁷¹ J. Petráň, Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské, Čs. čas. hist. 5, Praha 1957, 399 p. 1, 418–419; Míka, Problém.

⁷² Petráň, Pohyb 420.

⁷³ AK XLI-1, f 214b (1579), v. Býškovice, Jiřík Vopršal, syn rychtáře z Lisovic, pánům Oudrěským: z človčenství a poddanosti, nic sobě na něm více nepozůstávajíce, i s spravedlností jeho jmenovitě s šedesáti kopami míšenskými, kteréž jest jemu votec za díl a spravedlnost jmenoval a ve dvou letech jemu je konečně vyplniti má, tímto listem, jenž slove vejhost, jsme propustili a propouštíme. — AMP 2048, f 124a (zal. 1617), st. Mik. Rabocha, jenž se přiznil k Dor. Sedláčkové: Barbora vdána a propuštěna do Nenačovic, má se jí odtud vydati 20 ss.

⁷⁴ AMP 2911, f 152a, (1568), v. Řevnice, st. Jíry Roháče: Rychtář a konšel oznámili, že Jan, syn Roháče, nevyhoštěnej dostal se na grunty p. vopata zbraslavského.

⁷⁵ PK Litomyšl 3, f 857a (1650), v. Hrušová, st. Jana Kořínka, sir. po Anně Vosáhlové: Poněvadž od dávných let to domněni jest, že by dotčení sirceti, jsouc zde s rozdíly posavad, zhoštěni nebyli, nýbrž za matkou se tam do Jaroměře odebrali a bez vůle vrchnosti zdržovali, pokudž budou chtěti té spravedlnosti a dílův užiti, mají nebo vejpis zhostu a nebo hodnověrné vysvědčení pod pečeti městskou, že zhoštěni jsou tak, jakž paměť při předešlém zápisu ukazuje, přijednati. Jináče, nestane-li se toho, taková spravedlnost vrchnosti připsána bude.

⁷⁶ PK Kostelec n. Čern. Lesy 29, f 82a, v. Kšely: Poněvadž ale-jmenovaná Kateřina po smrti manžela svého Václava Forejta, byvše ze vši svou spravedlností od neboštika dobré paměti pana Celestina na svobodu propuštěna, takové svobody se dobrovolně zbavila a do poddanosti na grunty kamnické svývolně se uvedla a tudý nespůsobnou k držení cizopanský grunt (!) se učinila.

⁷⁷ Petráň, Pohyb 421.

⁷⁸ MA Plzeň, i. č. 244, f 142a (1652), v. Ejovice, st. Jakuba Žežulky: K obci po Evě, na grunty pana opata kladrubského propuštěné, náležeti bude 45 ss.

⁷⁹ PK Brandýs 3, f 66b (1660), v. Jiřice: Dorota po někdy Václavovi Rokosovi z měst. Přerova, vlastního synu nadoznaméného Ondřeje Bíny zůstala dcera a již Jana Zajíce, hořejšího přívozca, v Starém městě Pražském nájemníka, manželka, jakožto gruntu tohoto po dědu jejím nápadnice a dědička z poddanosti J. M. C. na svobodu, bez takové však její k ruce J. M. C. důchodu vymínené spravedlnosti od J. M. C. slavné Komory České pod datum 11 May A° 1660 propuštěna jest.

⁸⁰ MA K. Hora, pk. z r. 1615, f H 16 IIb (1660): Eva, dcera Václava Fantíka z Vel. Lošan, je propuštěna a k žádosti manžela Kryštofa Šmadrla s 6 k. č. 31 gr. 4 d., fakticky sníženými navíc vzhledem k hotovému zaplacení na 5 zl., kdežto obec jako vrchnost si ponechává 30 k. č.

⁸¹ StA Pátek, fd. RLA, pk. Ledčice, p. Roudnice, f. 16b (1583), st. Šimona Čapka, vdova po Klimentovi se sirotkem: Však prohlédajíce Jeho Milost pán na chudobu její a předně na sirotka jejího, let nemajícího, ráčil jest jim společně spravedlivost tu, totiž 33 ss., kteréž manželku jímu (!) neboštíkovi Klimentovi přináležeti jměly, propustiti tak a na ten způsob, aby toho sirotka až do zrostu jeho chovala a opatrovala, jakž na dobrou a věrnou mateř náleží.

⁸² AMP 2911, f A 13a (1551), grunty zábranské: Po smrti Vonřeje Vondrysky Dorota manželka, Jan syn a Anna dcera po něm zůstala, Jan jsa vyhoštěn a propuštěn od Jeho Milosti pána, svůj díl Dorotě matce před právem ovedzal.

⁸³ Toegel, Zbívání 215 p. 72.

⁸⁴ Valchář, Uhlíř 124.

⁸⁵ PK Lanškroun IX, 85b (1622), v. Vyprachtice: Jakub, ten zběhnou, posavad se nestaví, díl jeho i s pomocí zouplna k ruce J. M. pána vyzdvížen jest.

⁸⁶ AMP 5573, f 275b (1628), v. a p. Michle, kréma dolejší: Poněvadž Matěj Kubík, tolikráte jsouc napomenut, postaviti se před vrchnost nechtěl, pro tuto neposlušnost jeho statek tento jest propadl. — Tamtéž 137b (1628): Poněvadž on Martin Heklík od 3 měsícův na poručení vrchnosti své postaviti se nechtěl, nýbrž z gruntů zběhl, a jsouc jemu několikráte dva jistej trmín (!) od vrchnosti, aby se postavil, při své živnosti zůstával a ji opatroval, a naposledy pod propadení (!) všeho jmění svého poslední trmín (!) mu dán byl k soudu nynějšímu. A kterémužto poněvadž se nepostavil, všecknou spravedlnost svou vrchnosti jest propadl.

⁸⁷ PK Slaný 172, f 47a (1592), v. a p. Bilichov, Matouš Houlovce po matce: A synové též Salomíny svrchu psaní, totiž Vít a Jiřík, zjouc (!) z gruntu zběhlí, oba dva zemřeli a spravedlnost jejich na pána připadla.

⁸⁹ AČ XXII 325: Sirceti, kteří jsou zběhli a před pána svého se nestavěli, lém aby povědino bylo, aby se zase navrátili konečně ve čtvrtileté, nechtí-li o svou spravedlnost přijíti.

⁹⁹ AČ XXII 389. Do nejbližšího Martina se čeká podle čl. 12 instr. malovecké (AČ XXIII 359), naopak podivuhodně dlouho — do sirtokových třiceti let, pokud utekl před svým dvacátým rokem — podle čl. 20 dědické instr. valdýnské (AČ XXIII 255).

¹⁰⁰ K. Linhart, Dědické řády poddanské na panství mšeckém z r. 1709, Čas. Spol. přátel staroč. 46, Praha 1938, 194.

¹⁰¹ PK Průhonice I, f 53b (1681—1682), v. Česlice, st. Bartoně Kytena: Znamená se pro budoucí paměť, jestli Václav starý Bareška s Dorotou, Annou a Ludmilou dcerami ve dvou letech se nedostaví, poněvadž se již mnoho let toulají, že svou spravedlnost dokonale propadnou a vrchnosti patřiti bude.

¹⁰² PK Ledec 52, f 193b (1690), v. Soubor, zpustlý st. Jiřka Dvořáka: Marianně, manželce po neb. Mikulášovi Dvořákoví, však zběhnouce ona z gruntův, pokudž se nenavráti, na mil. vrchnost případně 10 ss.

¹⁰³ PK Počátky 1, f 390a, v. Rohovka: Grunt Vavřince Charváta. Pavel Charvát zůstává v Moravě. Zakázal se zase na svůj grunt dáti.

¹⁰⁴ Tamtéž 82a (1670), v. Heřmanec, st. Mat. Floriana: Vyzvědělo se v přítomnosti konšelů a spolsousedů té vesnice, že Antonín, nezběhnouc z gruntův, nýbrž se na grunty zase brzy navrátil a tu svůj život dokonajíc, nápadu svého tudy netrátit.

¹⁰⁵ PK Bělá 5, f 37b (1667), v. Boreč, st. Václ. Havelky: Matějovi Havelkovi, který z gruntů ušel, pokudž se zase nenavráti, vrchnosti patřiti mají 2 ss. (ročné). — Tamtéž 12a (1670), st. Jiřího H.: se zase navrátil a velké sumy se nedotýče (tj. zábor), se mu propuští mimo to, co již mil. vrchnost jeho podíl přijala, ostatek se mu propuští.

¹⁰⁶ StA Opočno, pk. p. Kyšperk II, f 40a (1607), v. Nekoř: S toho náleží sirtokům N^a (= nebožtíka) Filipa 9 ss. míš, ale ti sirtoci někteří zemřeli a jiní zradili a z kruntvů zběhli. Ti sirtoci mají u práva v položení léta šestistého šestého 3 ss. — PK Litomyšl 3, f 1042a (1651), v. Koclířov, st. Jakuba Šlégl, po Urbanovi Paarovi: Pavlovi, lotruje, utekl s zámku, 11 ss. 51 gr.

¹⁰⁷ AA, C 148/2, f 79a (1637), v. Praskolesy, p. děkanát karlstějnský, nejasný subjekt zápisu: Ačkoliv tento mlejn měl by bejti propadnutěj jakožto odběžnej vrchnosti v pokutě, však ještě se toho zopanechává, bude-li se chtíti táž vosoba zase dáti k svému najíti a vrchnosti kořiti a na milost se dáti a církvi svatě katolické v poslušnosti státi i za přečinění zadosti učiniti. — PK Kostelec n. Čern. Lesy 32, f 42a (1630), v. Mukařov, Mar. Světický na chal. uteklého Šim. Perkuleho: Kateřině sestře její, s. n. Matěje Hrnčíře, kteráž s Šimonem Perkulí ven z země pro náboženství ušla, jestliže se na grunty navráti, bude jí náležeti 19 ss. 20 gr.

¹⁰⁸ Tlapák, Purkrecht 54.

¹⁰⁹ Toegel, Zbřhání 221.

¹⁰⁰ AK XLI-3, f 83a (1682), v. Zlonín, Tomáš Krejčí na chal. kolousovské: Zanechal po sobě dceru Lidmilu, která posavad na živobyti se praví. Zdalíž jí v celosti nápad otcovský patřiti má, to při vůli mil. vrchnosti pozůstává.

¹⁰¹ ANM, F 277, pk. Týniště 1567, f 117a (1559), v. Čestice, Pavel Eliáš Jakubu Berounskému: Janovi Žiškovi, ačkoliv z gruntův odešel, však zatím ještě na milostivé vůli J. M. pána pozůstává, náleží tu 95 ss.

¹⁰² PK Bělá 13, f 13a (1592), v. a p. Skalsko, Kříž Martinkův žádá peníze ze st. Jana Pecháčka, na jeho přimluvu mu dáno 14 k. „z lásky a ne z povinnosti“.

¹⁰³ PK Litomyšl 1, f 95b (1626), v. Janov, Wenzl Myllar po otci: Adamovi bratru svému, když by toho potřeboval (pokudž sobě to při vrchnosti objednatí moci bude, poněvadž jest v létě 1626 ode dvoru J. M. kněžny zběhl) na hotové k pomoci vypraviti má 10 ss.

¹⁰⁴ PK Krivoklát 1, f 236b (1552), v. Buková, st. Mat. Mravence: Než těch sedm kop má pan hejtman vuoli jemu Blažkovi je propustiti neb nechati, neb jest bez vrchnosti povolení jest se vystěhoval.

¹⁰⁵ PK Koštelec n. Čern. Lesy 6, f 35b (ok. 1629), v. Klučov: Matějovi s. n. Příkopského náleží 105 ss. N. B. — Na vlepku: N. B. Z té summy za příčinou tou, že jest se vrchnosti nehlásil a pokrýval, cožkoliv měl, o vzecku spravedlnost přijíti, k ruce J. M. K. 55 ss. se připisuje a jemu Matějovi zanechává 50 ss.

¹⁰⁶ AČ XXIII 255, 279, 346. StA Karlštejn, st. sign. W 99, nová 238 (dle opisu, jež mi laskavě půjčil Dr. J. Honec). Linhart, Dědické řády 142—143 a 194. J. Konvička, Funkta neb pravidla pro lidi poddané na panství skočickém v r. 1705, Čas. pro děj. venkova 24, Praha 1937, 62—64. J. Nožička, Poddanské poměry na kumburském panství od Bílé Hory do r. 1848, tamtéž 18 (1931) 234.

¹⁰⁷ Toegel, Zbřhání 218. Šindelář, K ot. zběhlých podd. 216.

¹⁰⁸ AK XLI-3, f 85a (ok. 1660), v. Hostouň, Mat. Balcar: Poněvadž ale nad vrchností zradil a pryč utekl, takového nápadu se zbavil, však při vůli mil. vrchnosti zůstávati bude, jeho dětem pozůstalytým týž nápad užiti dáti.

¹⁰⁹ PK Lanškroun I, f 103b, v. Vostrev, st. Mart. Holého Jiříkovi K. (jméno nečitelné), synu hajného: Vymínila manželka sobě nadepsaného XX záhonů žita sobě na zrno vzítí a jemu slámy nechati. A na těch záhonech má sobě ještě pak jednou oseti. — Dále si vymíňuje 15 záh. ovsá, dva hrachu a louku.

¹¹⁰ PK Vys. Mýto 11, f 16a (1601 a pozd.), v. Vinary, st. Mart. Rilla, pohl. Jak. Domanického; marg. pozn.: Zradil, nenachází se od léta 1601, spravedlnost jeho sem daroval Václavovi, bratru jeho, neb se poslušně (!) chová.

¹¹¹ PK Louny 1362, f 32b (1630), v. Vršovice, st. Mart. Kunce, pohl. Lidmily, vdovy po Ad. Matoušovic: na snažné a ponížené vyhledávání Marka Nedvídka, toho času písaře důchodního, aby s přátel táž spravedlnost odvrácena nebyla, na něho Marka Nedvídka, dědice a budoucí jeho, poručili přenéstí všecku tu spravedlnost.

Резюме

КОНФИСКАЦИЯ ИМУЩЕСТВА КРЕПОСТНЫХ КРЕСТЬЯН ЗА УХОД ОТ ПОМЕЩИКА ПО ЧЕШСКИМ ПОЗЕМЕЛЬНЫМ КНИГАМ 16-ГО И 17-ГО СТОЛЕТИЙ

Конфискация имущества является институтом вотчинного (сеньерального) уголовного права, применение которого входит в правомочия землевладельца, как низового звена государственного управления (землевание — это не только частная собственность, с ним связаны и административно-правовые полномочия). В случае бегства главы крестьянского двора („хозяина“) у него конфисковалась вся усадьба, при бегстве иного члена крестьянского двора — лишь его требование по недвижимости. Наряду с конфискацией встречается и принудительная продажа недвижимости, при которой прежний владелец получает вознаграждение. Основанием для конфискации служат: плохое ведение хозяйства, уход от землевладельца, распуство и прелюбодеяние, совершение преступления и нарушение административных предписаний. Квалифицированным основанием является наличие (конкуренция) нескольких самостоятельных оснований (напр. бегства и распуства).

Конфискация усадьбы как следствие ухода от помещика имеет среди оснований конфискации самое важное значение т. к. встречается наиболее часто. Крепостные бежали в первую очередь из-за невыносимых экономических условий, а после битвы у Белой Горы (1618 г.) и по религиозным причинам (насильственная рекактолизация). При оставлении землевладельца иногда, в отличие от других случаев, конфискуется и движимое имущество. Возвратившийся беглец мог выкупить конфискованную усадьбу.

При определенных условиях конфискация не осуществлялась; напри. в тех случаях, когда семья, несмотря на бегство отца, продолжала вести хозяйство или когда бегство вызывалось разорением вследствие войны; более мягко расценивался уход при поступлении на военную службу. Конфискация, естественно, не применялась, если крепостной был отпущен своим помещиком, но последний часто привуждал его, в качестве эквивалента за разрешение ухода, отказаться от своей наследственной доли или требования по недвижимости. При недостатке лиц, желающих получить конфискованную усадьбу, материальный интерес заставлял землевладельца для привлечения крестьянина обратно откладывать осуществление конфискации и предоставлять срок для возвращения. Часто помещик, и при наличии формального юридического основания, не прибегал к конфискации и оставил крепостному усадьбу „из милости“ (влияние христианской идеологии, стремление проводить привлекающую симпатии политику).

Перевод Е. В. Тарабрина

Zusammenfassung

EINZIEHUNG DES UNTERTANENVERMÖGENS WEGEN VERLASSENS DER GRUNDHERRSCHAFT NACH DEN BÖHMISCHEN GRUNDBÜCHERN DES 16. UND 17. JAHRHUNDERTS

Die Vermögenseinziehung ist eine Institution des grundherrschaftlichen Strafrechtes, das ein Bestandteil der Rechtsbefugnis der Grundherrschaft als des untersten Gliedes der Staatsverwaltung bildet (das Eigentum des Herrschaftsgutes schliesst nicht nur das Sachenrecht, sondern

auch die verwaltungsrechtliche Berechtigung ein). Wenn der Bauer selbst geflohen war, wurde die ganze Besitzung eingezogen, falls eine andere Person entflohen war, dann nur seine Forderung an der Liegenschaft. Neben der eigentlichen Einziehung kommt auch die bloße Zwangveräusserung vor, wobei der bisherige Inhaber eine Entschädigung erhält. Konfiskationstitel sind schlechtes Wirtschaften, Verlassen der Gutsherrschaft, Unzucht und Ehebruch, Verübung einer strafbaren Tat und Nichteinhaltung von Verwaltungsvorschriften. Ein qualifizierter Titel entsteht durch Verbindung mehrerer selbständiger Titel (z. B. Flucht und Unzucht).

Die Einziehung der Liegenschaft wegen Verlassens der Gutsherrschaft besitzt unter den Konfiskationstiteln die grösste Bedeutung als die häufigste. Die Untertanen flohen vor allem wegen der unerträglichen wirtschaftlichen Lage, nach der Schlacht auf dem Weissen Berge (1618) auch aus religiösen Gründen (gewaltsame Gegenreformation). Zum Unterschied von anderen Fällen werden beim Verlassen der Gutsherrschaft mitunter auch Fahrnisse eingezogen. Der zurückgekehrte flüchtige Untertan konnte das eingezogene Anwesen zurückkaufen.

Unter bestimmten Umständen kam es nicht zur Vollziehung der Konfiskation; so z. B., wenn trotz der Flucht des Vaters seine Familie weiter die Wirtschaft fortsetzte, bei Flucht wegen Zerstörung als Folge des Krieges, milder wurde das Verlassen der Liegenschaft infolge der Anwerbung zum Kriegsdienst beurteilt. Nicht eingezogen wurde selbstverständlich dann, wenn der Untertan durch seine Grundherrschaft ordnungsmässig entlassen worden war; vielfach aber wurde er gezwungen, dass er als Gegenleistung für seine Freilassung auf sein Erbteil oder auf seine Forderung verzichtete. Dort, wo es nicht genug Bewerber um die eingezogene Liegenschaft gab, nötigte das materielle Interesse die Grundherrschaft den Bauer dadurch zurückzugewinnen, dass sie den Vollzug der Einziehung vertagte, zugleich mit der Gewährung einer Frist zur Rückkehr. Mitunter aber nahm die Gutsherrschaft die Einziehung nicht vor, obwohl sie dafür den Rechtstitel besass und belies das Anwesen dem Untertan „gnadenweise“ (Einfluss der christlichen Ideologie, das Bestreben nach einer leutseligen Politik).

Übersetzt von Karel Šelep